

ВІД АКАДЕМІЧНОЇ ДО ПОСТАКАДЕМІЧНОЇ НАУКИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЇ ВЧЕНОГО

Нині стає актуальною проблема співвідношення академічної та постакадемічної науки, тобто науки, яка розвивається під впливом зовнішніх, соціальних, економічних, військових та інших запитів. В науці, розвиток якої визначають не внутрішні, гносеологічні проблеми, а зовнішні замовлення, змінюються професійні норми поведінки вчених.

Виділено кілька чинників, які суттєво впливають як на характер професійної діяльності, професійну поведінку вчених, так і на статус професії вченого та відношення широкого загалу до науки. Прагматизація, інструменталізація науки, комерціалізація діяльності університетів та вищої освіти призводить до трансформацій академічних цінностей, девальвації цінностей істини, об'єктивності. У випадку виконання вченими та професорами експертних, консультативних функцій, прийняття спонсорських пожертвувань від замовників досліджень, зростає можливість конфлікту інтересів; впровадження комерційних курсів підвищення кваліфікації чи заочної, дистанційної, додаткової освіти неналежної якості виключно з комерційною метою загрожує падінню довіри до науки. Вплив процесів глобалізації на дослідницьку сферу, зокрема, формування глобальних дослідницьких мереж, міжнародних дослідницьких центрів та проектів несуть небезпеку загострення конфлікту між локальними і загальними інтересами та потребами окремих держав. Водночас, існує проблема домінування інтересів глобальних транснаціональних корпорацій і поширення практики засекречення технічної і технологічної інформації, що суперечить розумінню науки як універсального феномену. Поширення в науці міждисциплінарності і трансдисциплінарності, стирання відмінностей між фундаментальними і прикладними дослідженнями і формування т.з. технауки, мегатехнологій, роблять необхідним узгодження епістемологічних норм з вимогами етичних принципів. Включення науки в різноманітні суспільні практики вимагає формування системи

менеджменту, що посилює суперечності реалізації творчого процесу, породжує бюрократичні інституційні перепони для формування цілісного континууму сучасного наукового пізнання. В інформаційному суспільстві академічні винагороди втрачають свою унікальну цінність, бо зростає частка творчих професій в сферах далеких від науки. Професія вченого перетворюється в пересічну професійну сферу діяльності, що свідчить про формування нового типу науки – так званої постакадемічної науки.

Ключові слова: професія вченого, академічні цінності, інструменталізація науки, прагматизація науки, постакадемічна наука.

В последнее время становится актуальной проблема соотношения академической и постакадемической науки, то есть науки, которая развивается под воздействием внешних, социальных, экономических, военных и других потребностей. В науке, развитие которой определяют не внутренние, гносеологические проблемы, а внешние заказы, изменяются профессиональные нормы поведения учёных.

Выделено несколько факторов, которые существенно влияют как на характер профессиональной деятельности, профессиональное поведение учёных, так и на статус профессии учёных, а также на отношение общественности к науке. Прагматизация, инструментализация науки, коммерциализация деятельности университетов и системы высшего образования ведёт к трансформации академических ценностей, девальвации ценностей истины, объективности. В случае выполнения учёными и профессорами экспертных, консультативных функций, принятия спонсорских пожертвований от заказчиков исследований, растёт возможность конфликтов интересов; внедрение коммерческих курсов повышения квалификации или заочного, дистанционного дополнительного образования низкого уровня исключительно с коммерческой целью угрожает падением доверия к науке. Влияние процессов глобализации на исследовательскую сферу, в частности, формирование глобальных исследовательских сетей, международных исследовательских центров и проектов несут опасность обострения конфликтов между локальными и общими интересами, потребностями отдельных государств. Одновременно существует проблема доминирования интересов глобальных транснациональных корпораций и расширение практики засекречивания технической и технологической информации, что противостоит пониманию науки

как универсального феномена. Распространение в науке междисциплинарности и трансдисциплинарности, стирание отличий между фундаментальными и прикладными исследованиями и формирования т.н. технонауки, мегатехнологий, делают необходимым согласование эпистемологических норм с требованиями этических принципов. Внедрение науки в разнообразные общественные практики делает необходимым формирование системы менеджмента, что усиливает противоречия реализации творческого процесса, порождает бюрократические институциональные препятствия для формирования целостного континуума современного научного знания. В информационном обществе академические награды теряют свою уникальную ценность, так как возрастает доля творческих профессий в сферах, далёких от науки. Профессия учёного превращается в обычную профессиональную сферу деятельности, что свидетельствует о формировании науки нового типа – так называемой постакадемической науки.

Ключевые слова: профессия учёного, академические ценности, инструментализация науки, прагматизация науки, постакадемическая наука.

The problem of correlation between academic and post-academic science, i.e. science which makes efforts under the influence of external, social, economic, military and other inquiries, is currently becoming an urgent issue. The scientists' professional standards of conduct are being changed in science, development of which is not determined by internal, epistemological problems but by external orders.

It is identified several factors significantly contributing either to professional activities, professional conduct of scientists, or status of the science profession and public perception of science. Pragmatization, instrumentalization of science, commercialization of university activities and higher education resulted in changes of academic values, loss of values of truth and objectivity. When scientists and professor supplement expert and advisory functions, accept sponsorship from research customers, the potential of conflict of interests is increasing; introduction of commercial advanced training courses or distance, additional education of inadequate quality and solely for commercial purposes may lead to loss of confidence in science. The impact of globalization on research, in particular the development of global research networks, international research centers and projects create danger for rising conflict between local and common interests and needs of individual states. On the other hand, there is a

problem of global transnational corporations' interest dominance and expansion of classification of technical and technological information that contradicts the understanding of science as a universal phenomenon. Prevalence of interdisciplinarity and transdisciplinarity in science, erasing the differences between fundamental and applied research and development of so-called techno-science and mega-technologies require adjustment of epistemological norms with ethical principles. Integration of science into various social practices requires development of management system, that arises contradictions in implementing creative process, generates bureaucratic institutional barriers for making of holistic continuum of modern scientific knowledge. Academic rewards in knowledge society lose its unique value due to the growth of creative professions in the fields far beyond the science. Science profession becomes an ordinary professional practice which indicates the development of a new type of science, so-called post-academic science.

Key words: *science profession, academic values, instrumentalization of science, pragmatization of science, post-academic science.*

Сучасний світ стрімко змінюється, це стосується і професійної діяльності людей. Вже сьогодні дипломовані фахівці вимушені впродовж життя удосконалювати свої вміння та поглиблювати знання, опановувати іншими близькими і не дуже професіями. Прогнозується, що деякі професії зникнуть, інші трансформуються, зміняться принципи їх організації, норми і ціннісні орієнтири. Спробуємо розглянути дану проблему в контексті трансформацій інституту науки і професії вченого.

Особливість професійної діяльності вчених, іміджу науки висвітлюються в роботах В.А. Мансурова, І.П. Попової, М.Р. Хускундінової, Р.Н. Абрамова, Е.А. Володарської та інших. Проблема невідповідності ролі в економіці знань і статусу в суспільстві представників т.з. креативних професій, на прикладі професії інженера, розглядається в працях В.В. Кочеткова, Л.Н. Кочеткової. Питання професійної соціалізації молоді в науці досліджуються в працях Б.А. Маліцького, А.А. Савельєва, В.І. Онопрієнка, М.В. Онопрієнка та інших. Ставлення суспільства до науки аналізуються в працях Т.О. Петрушиної. Професійна кар'єра дослідника як життєвий шлях особистості на прикладі видатних вчених отримали істориконаукову реконструкцію в працях В.І. Онопрієнка, Ю.О. Храмова, А.С. Литвинко та ін.

Як правило, дані роботи спираються на праці М. Вебера [1; 2], Ф. Знанецького [3], Дж. Бернала [4], Р. Мертона [5], П. Бурдьє [6; 7] і, відповідно, класичне розуміння наукової діяльності як примноження науковою спільнотою об'єктивно-істинних знань, виконання наукою певних соціальних функцій.

Існує два підходи до визначення професійної діяльності: перший – професія – це різновид трудової суспільно корисної спеціалізованої діяльності, яка виконується групою людей, що ведуть приблизно схожий спосіб життя; другий – передбачає наявність певних інституційних структур, які сприяють відтворенню правил, стандартів, норм і зразків поведінки професіоналів за допомогою системи професійної підготовки і контролю за діяльністю, а також забезпечують професійну та соціальну стратифікацію [8, с. 122]. Відтак, перший підхід зосереджується на неформальних рисах і пов'язаний значною мірою з розподілом праці, який був характерний для традиційного суспільства. В основі другого – лежить інституційна легітимація суспільно значимих сфер діяльності, рекрутування до лав яких відбувається безвідносно до станової належності, але впливає на соціальну стратифікацію і соціальну мобільність. Власне другий підхід передбачає можливість трансформацій професійних цінностей та норм відповідно до когнітивного та соціокультурного контексту, а також вказує на те, що професійна приналежність впливає на статус її представника, між професійними інституціями існує конкуренція стосовно рекрутування найбільш здібних працівників.

Класичні уявлення про професію вченого та їх трансформація.

Академічна професія, пов'язана з пошуком, виробництвом та передачею нових наукових знань (професія вченого, дослідника, професора університету), інституціалізувалася в більшості країн Європи в XVIII ст. Причиною стало накопичення значного масиву теоретичних знань, які потребували систематизації та узагальнення для передачі тим, хто претендував на статус фахівця. «Професійне товариство вчених отримує експертну владу, яка контролює інтелектуальний розвиток майбутніх фахівців різних сфер діяльності. Поширення грамотності і розширення доступу до вищої освіти дозволило отримати університетам важливу властивість – стати джерелом соціальної мобільності [8, с. 132]. Атрибутом професії вченого та викладача університету стали т.з. академічні свободи та академічні винагороди. Тривалий час вони слугували суттєвим аргументом при виборі даної сфери діяльності та підкреслювали творчий характер праці. Специфікація особливостей наукової кар'єри представлена в дослідженні І.П. Попової [9, с. 303]. Зокрема

відзначається, що специфічність наукової кар'єри обумовлюється значною залежністю від схильностей особистості, пов'язана з етапами її соціалізації, зокрема з довгим періодом навчання і входження в професійну групу, потребою постійно підтримувати свій статус, авторитет через самоосвіту і розвиток, орієнтацію на цінності наукового товариства. Творчий характер професії передбачає високий рівень автономії.

Останнім часом, як буде показано, відбувається суттєва девальвація академічних винагород та зміна принципів професійної поведінки вчених. Вимоги прагматизації науки суттєво змінюють поведінку вченого, який пошук істини мусить доповнювати доведенням практичної корисності своїх здобутків і приймати участь в конкурсах за участь у проектах, за отримання грантів, які виражають соціальне замовлення на відповідні види робіт. Водночас трансформуються вимоги до науки, обговорюються питання щодо оптимальних форм організації науки, взаємозв'язків з суспільними інститутами. Наразі, як вважає В.Г. Федотова, стає актуальною проблема співвідношення академічної та постакадемічної науки [10].

Поняття «постакадемічна наука» активно розроблялося представниками Штарнбергської групи (Г. Бьоме, ван ден Деле, В. Крон, В. Шефер) в 70-х роках ХХ ст. в контексті фіналізації науки, тобто формування теорій під впливом зовнішніх, соціальних, економічних, військових та інших запитів. Екстерналіські орієнтири означають усунення з провідних ролей фундаментальних досліджень, їх своєрідний фінал. Наразі для пострадянських держав це питання, на думку В.Г. Федотової, з теоретичних дискусій переходить в статус соціальної проблеми, тобто дискутується широким загалом в ЗМІ, а також стає аргументом в сфері прийняття управлінських рішень щодо реформування наукової системи. Вочевидь в науці, розвиток якої визначають не внутрішні, гносеологічні проблеми, а зовнішні замовлення, змінюються і професійні норми поведінки вчених.

Від часу становлення т.з. Великої науки, професія потрапляє в залежність від наукової політики і від управління нею, тобто від «наукового менеджменту» чи наукової бюрократії. Також на розвиток науки впливають запити, потреби суспільства, швидкоплинна зміна технологій. Вчені вимушені пристосовуватися до постійних трансформацій, до потреб споживача наукоємної продукції, постійного скорочення бюджету, повинні розвивати вміння професійного виживання, адаптуючи до конкретних ситуацій свої кар'єрні цілі і способи діяльності. Таким чином відбувається трансформація класичних стилів професійної поведінки вчених які були притаманні

класичній науці і описані в працях П. Сорокіна, Ф. Знанецького, Р. Мертона, М. Вебера.

Сучасні особливості професії вченого. Відомо, що наука виконує певні соціальні функції, найголовніші серед яких, окрім пізнавальної, – світоглядна, освітня, виховна, функція виробничої сили, інноваційна, експертна. Наразі можна помітити наявність певного дисбалансу у реалізації згаданих функцій. Справа в тому, що стосовно виконання наукою таких функцій як виробничої сили, інноваційної, до певної міри, експертної (якщо виключити елемент можливого конфлікту інтересів) питань не виникає, адже стосовно цих функцій у науки немає конкурентів. Вважається, що наука повинна бути основою технологічного розвитку суспільства, забезпечувати наукову підтримку системи охорони здоров'я та екологічної безпеки тощо. Стосовно функцій гуманітарного характеру – світоглядної, виховної, освітньої, у більшості випадків, у науки є давні і нові конкуренти з шерехи інших форм суспільної свідомості. Боротьба за пріоритет у виконанні даних функцій в різні періоди мала характер відкритого до прихованого конфлікту. Водночас сподівання, що наука буде успішно забезпечувати технологічний розвиток, а при цьому, наприклад, світогляд більшості буде формувати міф, релігія, буденна свідомість чи політичний або корпоративний інтерес, навряд чи виправдаються. Тому формування суперечливого відношення до науки, наприклад, нівелювання цінності істини як об'єктивного опису і пояснення світу безвідносно до практичної корисності теорії, применшення ролі професії вченого як пошукувача істинних знань, несе загрозу суспільству, культурі врешті решт і економічному розвитку.

Можна виділити принаймні вісім чинників, які суттєво впливають як на характер професійної діяльності, професійну поведінку вчених, так і на статус професії вченого та відношення широкого загалу до науки в сучасному світі і означають перехід до постакадемічної науки.

Трансформації норм професійної поведінки, наукового етосу, які ведуть до постакадемічної науки, обумовлені кількома причинами. По-перше, орієнтація науки на розв'язання прикладних завдань чи прагматизація та інструменталізація науки, на думку В.К. Кружкова, стає провісником настання ери постакадемічної науки – [11, с. 205]. В постакадемічній науці дія класичних норм наукового етосу звужується до сфери фундаментальних досліджень, які в свою чергу також зазнають суттєвих змін. Трансформації етосу наукової діяльності виявляються в сфері прав інтелектуальної власності, поширенні

проектної, грантової і контрактної системи організації наукової діяльності. В.Н. Порус, розмірковуючи над відомою книгою Дж. Хогарна [12] «Кінець науки: Вгляд на ограниченість знання на закату Века Науки», відзначає, що відкидання ідеї нескінченної перспективи пізнання на користь прагматизму як правило виправдовується принциповою неспосильністю сучасної фундаментальної науки для людства, турботою про платників податків, навіть турботою про збереження духовності, яка начебто руйнується науковим раціоналізмом [13, с. 104-105]. Такі міркування неминуче виникають у випадку розведення універсалій Істини і Блага, «зміст яких із-за цього розриву зводиться до прирівнювання Блага до задоволення бажань “масової людини”, а Істини – до інструменту його ж волі до влади» [13, с. 105].

По-друге, трансформація етосу науки має етичний аспект, який суттєво впливає на ставлення до професії. Так, в праці Дерека Бока – 25-го президента Гарвардського університету [14] йдеться про те, що високий рівень і статус в суспільстві сфери освіти і професора університету, на думку автора, забезпечується збереженням цінностей фундаментальної науки і норм, які сповідує вчений. А саме, мета науки – істина і пошук об'єктивного знання, що і гарантує високий рівень підготовки фахівців. Основні проблеми, з якими стикаються сучасні університети, автор розглядає університети США, це – спокуси, пов'язані з комерціалізацією освіти: збереження академічних цінностей в ситуації конфлікту інтересів у разі виконання професорами експертних, консультативних функцій; сумніви в об'єктивності досліджень, які фінансуються корпораціями; ризики і суперечності, пов'язані з інвестуванням в компанії власних співробітників; прийняття спонсорських пожертвувань і можлива подальша залежність від спонсорів; впровадження комерційних курсів підвищення кваліфікації чи заочної, дистанційної, додаткової освіти неналежної якості виключно з комерційною метою; популярність університетського спорту і поширена практика прийняття студентів на основі їх спортивних, а не інтелектуальних досягнень тощо. Власне, реакція на дане коло питань серед вчених України може бути виражена фразою: «нам би ваші проблеми», але наслідки, яких побоюється Д. Бок, аналогічні, ті, з якими намагаємося боротися ми, це падіння довіри до науки, девальвація цінностей істини, об'єктивності, загроза радикальної трансформації ідеалів академічної науки. Зокрема, Д. Бок робить висновок, що університет, який переслідує лише прагматичні цілі і турбується лише про примноження своїх фінансових ресурсів всіма законними способами, може лише ненадовго отримати

тимчасову перевагу, але не стане справжнім закладом освіти і науки. «Компроментуючи базові академічні принципи, університети легковажно зраджують ідеалам, які надають сенс існуванню наукової спільноти і викликають повагу загалом. Ці загальні цінності є ланцюгом, який єднає в єдине ціле вищий навчальний заклад, який шматується на частини численними дисциплінами, дослідницькими центрами, програмами навчання і особистими амбіціями... Вони закріплюють віру вчених в значимість своєї праці, роблять академічну кар'єру покликанням, а не просто способом заробити собі на життя» [14, с. 222].

По-третє, вплив глобалізаційних процесів на дослідницьку сферу, зокрема, формування глобальних дослідницьких мереж, міжнародних дослідницьких центрів та проєктів, які будучи загалом позитивним елементом наукової системи, несуть приховану небезпеку загострення конфлікту між локальними і загальними інтересами та потребами. В той же час, існує проблема домінування інтересів глобальних транснаціональних корпорацій і поширення практики засекречення технічної і технологічної інформації. Тобто, з одного боку, є тенденція до створення вільних потоків інформації, інтенсифікації мобільності наукових кадрів та інтерналізації освітніх послуг, з іншого боку – навпаки, формуються локальні центри, хоча і не географічного характеру, а відповідно до бізнесових інтересів транснаціональних корпорацій. Ці трансформації породжують нові форми співпраці, комунікацій і відповідні трансформації наукового етосу. Принцип універсальності діє лише в певних локусах, перетворюється на «локальну універсальність».

По-четверте, нові інтелектуальні практики, пов'язані з поширенням міждисциплінарності і трансдисциплінарності, стирання відмінностей між фундаментальними і прикладними дослідженнями і формування т.з. технонауки, мегатехнологій означає перетворення науки в технології. Будь-які технології потребують етичної оцінки, а отже, роблять необхідним узгодження епістемологічних норм з вимогами етичних принципів. В постакадемічній науці знання виробляються в контексті їх майбутнього використання відповідно до пріоритетів зацікавлених сторін, або ж відповідно до прямого замовлення, або ж передбачається, що вони будуть корисні промисловості, уряду, суспільству. «Знання завжди творяться в аспекті неперервних перемовин і будуть створені лише при врахуванні інтересів різних акторів» [11, с. 205]. Така ситуація не просто вносить корективи в класичні норми наукового етосу, сформульовані Р. Мертоном і доповнені його учнями і послідовниками, а породжує

сегментацію етосів. Науковий етос фундаментальної науки буде відрізнятися від етосу прикладних досліджень та розробників технологій. Ще значнішими є розбіжності стосовно дисциплінарних структур – соціогуманітарні науки вимушені відстоювати незалежність етосу від політичного тиску, науки біомедичного циклу – зважати на етичну і моральну складову.

П'яте, неминучим наслідком інституціалізації є посилення суперечності, що виникає внаслідок управління творчим процесом. Управління необхідне, воно спрямовує, координує, але водночас і гальмує творчість, породжує бюрократичні перепони для формування цілісного континууму сучасного наукового пізнання. Професія вченого перетворюється в пересічну сферу діяльності. «Вся наукова бюрократія з її довгими коридорами, залами засідань, некомпетентними, напівкомпетентними і зовсім невірними судженнями і бундючністю вчених мужів постає перед нами» [15, с. 65]. Це загрожує для науки втратою культурної місії і морального авторитету, і перетворенням в банальну професію з корпоративними інтересами. «Бюрократи, прагнучи управляти наукою, хочуть мати ясне уявлення про те, що, як і з якими результатами працюють вчені й інженери, коли і який конкретний прибуток очікувати від наукових досліджень та технічних розробок. Вони мріють мати об'єктивні показники для визначення продуктивності й креативності як окремих вчених, так і наукових колективів, аби знати, на кого робити ставки і кому й скільки платити заробітну платню» [16, с. 3-14]. Зрозуміло, що у разі реалізації «програми» бюрократів наука втратить не лише привабливість як творча професія, вона загубить саму головну свою ідею – пошук невідомого, романтику відкриття нового неіснуючого знання.

Шосте, у зв'язку з поширенням інформаційно-комунікаційних технологій відбуваються суттєві зміни в самих різних сферах професійної діяльності, творчий характер праці, оперування інформаційними ресурсами з прерогативи професії вчених, отримує масове поширення в далеких від науки сферах діяльності. В наслідок цього т.з. академічні винагороди втрачають свою унікальну цінність, відбувається нівелювання значення академічних винагород. Осмислення цієї ситуації стає актуальним не лише для України. Проблема престижу т.з. академічної професії, відтоку кадрів в інші сфери і, головне, залучення талановитої молоді до наукової та викладацької діяльності актуальна практично для всіх країн світу. Розуміння того, що люди з вищою освітою являються ключовим чинником інновацій і стимулом розвитку держав, теза

загально визнана, але статус викладачів, розмір їх заробітної плати та інших винагород, від успішної діяльності яких і залежить підготовка даних фахівців, зменшується. Свідченням спроб осмислити ці питання є результати дослідницького проекту представленого в монографії «Как платят профессорам? Глобальное сравнение систем вознаграждения и контрактов» (за ред. Ф. Альтбаха, Л. Райсберг, М. Юдкевич, Г. Андрушака, І. Пачеко) [17]. Дане дослідження – порівняльний аналіз окладів, винагород і умов найму професорсько-викладацького складу в 28 країнах серед державних, приватних, дослідницьких і недослідницьких університетів. Метою проекту було дослідження стану та виявлення шляхів підвищення якості викладання та досліджень. Автори праці звертають увагу на те, що хоча фахівці з подібним рівнем освіти, які працюють в інших сферах, пов'язаних з практикою, бізнесом, мають значно вищий рівень доходів, аніж вчені й викладачі, але сама по собі заробітна плата не відображає ситуації привабливості академічної професії. Будь-яка творча праця, до якої належить і академічна професія, має дуже потужні внутрішні стимули, «стимулює себе сама». Йдеться про те, що без особистого бажання і інтересу та наполегливої роботи навіть в неробочий час, сфера творчості не зможе бути реалізована. А задоволення від досягнень у творчості не може бути виражене в матеріальному еквіваленті. Дослідники відзначають, що «навіть чи багато викладачів займаються академічною кар'єрою заради потенційного доходу, який дає професія» [18, с. 35]. Популярність даної професійної сфери залежить від значно ширшої кількості чинників, які мають загальну назву – академічна винагорода, яка ідентифікується з нематеріальним доходом і має цінність, що дозволяє компенсувати нижчий рівень грошового доходу порівняно з альтернативними видами зайнятості. До академічних винагород відносять комплекс феноменів академічної свободи, які стосуються як змісту праці, так і наявності вільного часу: свободи вибору теми досліджень, можливість планувати свій робочий час і приймати рішення про організацію своєї праці, наявність системи академічної мобільності, наявність творчого фахового середовища, здатного давати неупереджені критичні оцінки, можливість мати додаткову роботу, велика відпустка та достатньо великий ресурс вільного часу, які, як правило, використовуються не лише для відпочинку, але й для підвищення власного інтелектуального рівню, при цьому соціальний престиж, гарантовані соціальні гарантії, захист від можливості втратити роботу в результаті свавілля роботодавця, що нерідко трапляється в комерційній сфері. Сама ж зарплата складається з базової ставки, а також бонусів, надбавок, субсидій. Тривалий час

наявність т.з. академічних винагород пом'якшувало ситуацію з тим, що заробітна плата дослідників і викладачів, як правило, була нижчою від фахівців з подібною освітою, та рівнем кваліфікації. Існувала думка, що така ситуація є позитивною, адже дозволяє відсіювати випадкових для науки людей, тобто тих, які розглядають науку лише як сферу заробітку грошей, як звичну професію і не цінують академічних винагород, та тих переваг, які вони дають. Водночас, не дивлячись на специфічність винагород академічної професії, підкреслюють автори праці, існує певна межа матеріального забезпечення, нижче якої виникають складності в залученні і утриманні фахівців високої кваліфікації.

Дослідження [17] показало, що досягти по рівню зарплати середнього класу викладачам і дослідникам багатьох країн стає все важче, в деяких випадках це вдається лише завдяки додатковій зайнятості. Хоча можливість мати додаткову роботу теж елемент академічних винагород, особливо якщо цей вид зайнятості дозволяє підвищувати професійний рівень (скажімо, викладання в іншому університеті, дослідницька робота), а не є лише засобом виживання.

Головна сучасна проблема академічної професії полягає в тому, що інформаційне суспільство, глобалізаційні процеси створюють умови для нівелювання чинників академічних винагород, поява і поширення т.з. креативних професій разом з можливостями інформаційних технологій створюють ситуацію, коли особливості академічних професій і відповідні їм академічні винагороди, які гарантували привабливість даної професійної сфери, знаходять поширення і в інших видах діяльності, наприклад, дизайні, маркетинговій діяльності, журналістиці, рекламі, деяких ІТ фірмах тощо. Ці професії за межами науки пропонують винагороди у вигляді свободи організації свого робочого часу, наявність стимулюючого професійного середовища, високого відсотку творчої, розвиваючої праці, «зовнішній» соціальний престиж [19, с. 416]. Окрім того, ці професії через те, що їх діяльність має безпосередній зв'язок з практикою, з замовниками мають значно вищий рівень доходів, відтак академічні професії стикаються з кадровими проблемами, проблемами залучення талановитої молоді, відтоком кращих фахівців.

Сьома причина, яка веде до пониження статусу професій вченого, викладача університету це, як не парадоксально, масовий характер вищої освіти. Вища освіта з привілеїв еліти суспільства стає звичною, а сама система навчання рутинною процедурою. Особливо різко зростання чисельності студентів відбувається в Індії, Китаї, країнах Центральної і Південної Африки. Натомість в країнах, де

система вищої освіти сформувалася досить давно, зростання майже не відбувається [18, с. 16-17].

Восьма причина впливає з масовизації вищої освіти, і, як наслідок, диверсифікації університетів – на ті, які займаються переважно викладанням, і ті, які фокусуються на дослідженнях. Таким чином руйнується єдність академічного товариства, відбувається сегментизація – на провідні університети, де умови праці і платня провідних професорів значно відрізняється від навчальних закладів з масовим набором студентів. Різняться також рівні винагород професорів різних спеціальностей, найбільш оплачувані – фахівці з дослідження ринків, ІТ сфери і найменш – представники гуманітарної сфери. Тобто говорити про монолітність академічної професії вже неможливо [18 с. 17].

Водночас, незважаючи на наявність широкого спектру проблем в розвитку і збереженню академічної сфери, існує загальна тенденція, пов'язана з трансформаціями професій. Наведемо висновок, зроблений Я. Кузьміновим, щодо діяльності університетів, але ці міркування будуть коректними і для діяльності вчених: «у відповідності до зростання долі інтелектуальної і креативної праці в економіці загалом, ринкова роль “академічної винагороди” повинна знижуватися. Її абсолютний розмір може залишатися без змін чи навіть збільшуватися, але одночасно розмір аналогічної чи схожої нематеріальної винагороди зростає в конкуруючих професіях поза університетом. В результаті, якщо кілька десятиліть назад представники академічних професій були задоволені своїм положенням і “від’ємна грошова премія” за перебування в університеті не була проблемою, то тепер університети зазнають серйозної конкуренції, намагаючись відбирати найсильніших молодих професіоналів. Ми взяли б на себе сміливість висунути таку гіпотезу: економічна стабільність університету в 10-20-х роках ХХІ ст. буде вимагати, щоб рівень грошових винагород (включаючи зарплату і додаткові винагороди) знаходився на конкурентному рівні з іншими ринками праці креативних професіоналів. Час, коли університети могли конкурувати за рахунок монополії на креативність і свободу, пройшов» [19]. З цими міркуваннями важко не погодитись.

Висновки. Сучасне суспільство губить інтерес до науки, відірваної від проблем життя (до науки, яка описує і пояснює світ), навпаки, дослідження, які дають практичну віддачу, вважаються необхідними для ефективного економічного розвитку. Але прагматично зорієнтована наука втрачає культурні позиції, вона розглядається як інструмент для досягнення мети, в даному разі

економічної. Проблема в тому, що в даному разі наука розглядається як засіб, а засіб ніколи не сприймається як самостійна цінність, саме тому виникають пропозиції використати інші засоби, скажімо, купувати технології, запрошувати іноземних фахівців, замість того щоб розвивати власну науку. Чи інша ситуація, у разі виникнення проблем, пов'язаних з впровадженнями наукових розробок, скажімо, екологічних, етичних, виникають сумніви та недовіра до науки загалом, і не береться до уваги те, що невдача, можливо у недостатньому науковому забезпеченні даних впроваджень. В даному випадку знецінення істини самої по собі, істини як блага не може компенсувати вирішення, нехай, надважливих практичних проблем. Професія вченого, викладача університету стає масовою, але при цьому відбуваються трансформації професійного етосу, диверсифікація етосів, що обумовлюється включенням науки в різноманітні економічні практики, залежністю від замовників, споживачів інтелектуальних продуктів. Таким чином вчений втрачає ореол незалежного шукача істини. Тенденція прагматизації науки призводить до девальвації цінності істини, теоретичного знання, формування постакадемічної науки (хоча, можливо цей термін і не зовсім коректний), і загалом до трансформацій цінностей культури модерну.

Література:

1. Вебер М. Наука как призвание и как профессия // Самосознание европейской культуры XX века. – М.: Политиздат, 1991. – С. 130-139.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К., 1999. – 305 с.
3. Знанецкий Ф. Социальная роль человека знания. Раздел II. Технологи и мудрецы // Эпистемология & философия науки. – М., 2013. –Т. 37. – № 4. – С. 213-238.
4. Бернал Дж. Наука в истории общества. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1953. – 435 с.
5. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2006. – 873 с.
6. Бурдые П. Начала. – М.: Socio-Logos, 1994. – 288 с.
7. Бурдые П. Социальное пространство: поля и практики. – М.: СПб.: Алетейя, 2005. – 576 с.
8. Лебединцева Л.А. Интеллектуальная деятельность как профессия: особенности демаркации в социологическом поле // Профессиональные группы: сообщества, деятельность и карьера:

Коллективная монография / Отв. ред. В.А. Мансуров. – М.: ИС РАН; РОС, 2014. – 404 с. – С. 114-134. – С. 122.

9. *Попова И.П.* Профессиональная карьера – традиции и перспективы исследований // Профессиональные группы: сообщества, деятельность и карьера: Коллективная монография / Отв. ред. В.А. Мансуров. – М.: ИС РАН; РОС, 2014. – 404 с. – С. 291-311.

10. *Федотова В.Г.* Академическая и (или) постакадемическая наука; [Электронный ресурс]. – Режим доступа (14.10.17): <http://vphil.ru>.

11. *Кружков В.К.* Нормы и социальная практика академической науки // Наука и высшая школа в инновационной деятельности: сб. науч. работ / отв. ред.: И.И. Елисеева, Е.А. Иванова, Б.Г. Тукумцев. – СПб.: Нестор-История, 2007. – 340 с. – С. 201-206.

12. *Хогарн Дж.* Конец науки: Взгляд на ограниченность знания на закате Века Науки. – СПб.: Амфора, 2001.

13. *Порус В.Н.* Этика науки в структуре философии науки. 87-107 // Этнос науки. – М.: Academia, 2008. – 544 с.

14. *Бок Д.* Университеты в условиях рынка: коммерциализация высшего образования. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. – 224 с.

15. *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.

16. *Горохов В.Г.* Научно-техническая политика в обществе не-знания // Вопросы философии. – 2007. – № 12. – С. 3-14.

17. *Как платят профессорам?* Глобальное сравнение систем вознаграждения и контрактов / под ред. Ф. Альтбаха, Л. Райсберг, М. Юдкевич, Г. Андрушака, И. Пачеко. – М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. – 439 с.

18. *Альтбах Ф., Райсберг Л., Пачеко И.* Академическое вознаграждение и контракты: мировые тенденции и реалии // Как платят профессорам? Глобальное сравнение систем вознаграждения и контрактов / под ред. Ф. Альтбаха, Л. Райсберг, М. Юдкевич, Г. Андрушака, И. Пачеко. – М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. – С. 15-35.

19. *Кузьминов Я.* Академическое сообщество и академические контракты: вызовы и ответы последнего времени // Как платят профессорам? Глобальное сравнение систем вознаграждения и контрактов / под ред. Ф. Альтбаха, Л. Райсберг, М. Юдкевич, Г. Андрушака, И. Пачеко. – М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. – С. 405-417.